

ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARNING HAYOTIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI

Abdullayeva Maftuna Odiljon qizi

Alfraganus universiteti Sharq filologiyasi kafedrası o'qituvchisi.

Tel: +99899 872-04-94. e-mail: maftunaabdullayeva784@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15163644>

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiyot darslarida o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirish tendensiyalari, zamonaviy adabiyot darslari, hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish bosqichlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: tendensiya, hayotiy ko'nikma, differensial yondashuv, interaktiv metodlar, kreativlikni rag'batlantirish, debatlar, multimedia taqdimotlar, interaktiv doskalar, formative baholash, rubrikalar, portfolio, fasilitator.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЖИЗНЕННЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. В статье рассматриваются тенденции развития жизненных навыков учащихся на уроках литературы, на уроках современной литературы, а также этапы развития жизненных навыков.

Ключевые слова: тенденция, жизненные навыки, дифференцированный подход, интерактивные методы, стимулирование креативности, дебаты, мультимедийные презентации, интерактивные доски, формирующее оценивание, рубрики, портфолио, фасилитатор.

TRENDS IN DEVELOPING STUDENTS' LIFE SKILLS IN LITERATURE LESSONS

Abstract. This article discusses trends in developing students' life skills in literature classes, modern literature classes, and the stages of developing life skills.

Keywords: trend, life skills, differentiated approach, interactive methods, stimulating creativity, debates, multimedia presentations, interactive whiteboards, formative assessment, rubrics, portfolio, facilitator.

XXI asr texnologiya asri bo'lib, hozirgi kunda ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar ongiga salbiy ta'sir etadigan, ularning ma'naviy dunyoqarashini pasaytiradigan dasturlar soni ortib bormoqda. Kelajagimiz egalari bo'lgan yosh avlodni ham ma'nan, ham jismonan sog'lom, ajdodlarimizga munosib qilib tarbiyalash ta'lim tizimi oldida turgan muhim masaladir.

Mamlakatimiz prezidenti Sh.M. Mirziyoyev qator asarlari va ma'ruzalarida yosh avlod tarbiyasi masalasiga a'lohida e'tibor qaratib, ularni milliy pedagogik qadriyatlar asosida tarbiyalash, nazariy bilimlarni Sharq mutafakkirlarining ilmiy-ma'rifiy ijodiyotiga oid g'oyalari,

pand-nasihatlar va o'g'itlari asosida madaniyatli, ma'naviyatli qilib shakllantirish lozimligini uqtiradi. Jumladan, Prezident raisligida ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida quyidagi fikrlarni aytib o'tdi: —Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz.

Birinchisi- bozor tramoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi- ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat. Xalqimiz orasida bilimsizlik, saviyasizlikni yo'qotish, mamalakatimizni dunyo miqyosida rivojlangan davlatlar safiga qo'shishda milliy mafkuraning orni beqiyos. Shu bois Prezident mamlakatimiz mafkurasining asosiy g'oyasini ta'kidlab otdi: “Biz yashayotgan yangi O'zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan” [1],- deydi Sh. Mirziyoyev.

Adabiy ta'lim tizimida o'quvchilarning adabiyotga bo'lgan qiziqishi va bilimni to'g'ri yo'naltirish, darslikdan o'quv materiallarining asosiy va muhim jihatlarini ajrata olish ko'nikmalarini shakllantirish orqali adabiy tahlil kompetentsiyasini rivojlantirishda badiiy matn ustida ishlashga o'rgatish usullari muhim ahamiyat kasb etadi. Badiiy matnni to'g'ri tahlil va talqin qila olish malakasi insonning umummadaniy saviyasi, ma'naviy-ma'rifiy balog'ati, dunyoni anglash salohiyati, hissiy-estetik idrokining taraqqiyoti uchun hissa qo'shadi. [3,327-334-b]

Zamonaviy adabiyot darslari o'z mohiyatiga ko'ra an'anaviy darslardan sezilarli darajada farq qiladi. Ular nafaqat adabiy asarlarni tahlil qilishga, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, ularning tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, kommunikatsiya va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Quyida zamonaviy adabiyot darslarining asosiy xususiyatlari keltirilgan:

1. O'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim:

- Markazda o'quvchi: Dars jarayonida asosiy e'tibor o'quvchining faolligiga, uning o'z fikrini bildirishiga, munozaralarda ishtirok etishiga qaratiladi.
- Differensial yondashuv: Har bir o'quvchining individual xususiyatlarini, qiziqishlarini hisobga olgan holda ta'lim berish.
- Mustaqil o'rganish: O'quvchilarga mustaqil ravishda ma'lumot izlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish imkoniyatini berish.

2. Interaktiv metodlar:

- Munozaralar: Asar mavzusi, qahramonlar xarakteri, muammolari yuzasidan munozaralar tashkil etish.

- Rollari o'yinlar: Asar qahramonlari rolini o'ynash orqali o'quvchilarning empatiyasini rivojlantirish.

- Guruhli loyihalar: Guruhli loyihalar orqali hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish.

- Kichik guruhlarda ishlash: Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

- Debatlar: Bahsli mavzular yuzasidan debatlar tashkil etish, o'z nuqtai nazarini himoya qilish ko'nikmasini shakllantirish.

3. Kreativlikni rag'batlantirish:

- Ijodiy insholar: O'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkoniyatini beruvchi ijodiy insholar yozishni taklif qilish.

- She'rlar, hikoyalar yozish: Ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshirish.

- Rasmlar chizish, kollajlar yasash: Vizual tasavvurini rivojlantirish.

- Sahna ko'rinishlari: Asar asosida sahna ko'rinishlari tayyorlash va namoyish etish.

4. Texnologiyalardan foydalanish:

- Interaktiv doskalar: Dars jarayonini vizual tarzda boyitish.

- Onlayn resurslar: Ma'lumot izlash, elektron kitoblar o'qish, interaktiv testlar ishlash.

- Multimedia taqdimotlar: Dars mavzusini yanada qiziqarli va tushunarli qilish.

- Ijtimoiy tarmoqlar: Adabiyotga oid guruhlar yaratish, munozaralar o'tkazish.

5. Qadriyatlarga asoslangan ta'lim:

- Qadriyatlarni aniqlash va integratsiya qilish: Dars maqsadlarini aniqlashda qadriyatlarni ham hisobga olish.

- Adabiy asarlarni tanlash: Qadriyatlarni aks ettiruvchi asarlarni tanlash.

- Qahramonlar xarakterini tahlil qilish: Qadriyatlarni ochib berish.

- Dars jarayoniga integratsiya: Munozaralar, rolli o'yinlar, ijodiy topshiriqlar, loyihalar orqali qadriyatlarni singdirish.

6. Baholash:

- Formativ baholash: O'quvchilarga o'z xatolarini tuzatish imkoniyatini berish.

- O'z-o'zini baholash va o'zaro baholash: Tanqidiy fikrlash va o'ziga baho berish ko'nikmalarini rivojlantirish.

- Rubrikalar: Baholash mezonlarini aniq belgilab berish.

- Portfoliolar: O'quvchilarning o'quv jarayonidagi yutuqlarini aks ettiruvchi portfolio yaratish.

7. O'qituvchining roli:

- Fasilitator: O'qituvchi dars jarayonida faqatgina ma'lumot beruvchi emas, balki o'quvchilarni yo'naltiruvchi, ularga yordam beruvchi rolini o'ynaydi.
- Namuna bo'lish: O'qituvchi o'zi qadriyatlarga sodiq bo'lishi, o'quvchilar bilan munosabatida hurmat, adolat, mehribonlik kabi fazilatlarni namoyon etishi kerak.
- Qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish: O'quvchilarni o'z fikrlarini erkin ifoda etishga, ijodiy izlanishlarga rag'batlantirish.
- Refleksiya qilish: Dars oxirida o'quvchilar bilan birgalikda darsning qanday o'tganligi, nimalarni o'rganganliklari haqida refleksiya qilish.

Zamonaviy adabiyot darslari o'quvchilarni XXI asr ko'nikmalariga ega, mustaqil fikrlay oladigan, ijodiy, kommunikativ va hamkorlikka tayyor shaxslar sifatida shakllantirishga qaratilgan. Bu jarayonda o'qituvchi innovatsion metodlar, texnologiyalar va qadriyatlarga asoslangan ta'limdan foydalanishi muhim.

Adabiyot darslarida o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirish tendensiyalari bugungi kunda juda dolzarb bo'lib, ta'lim jarayoniga yangicha yondashuvni talab etadi. Bu tendensiyalar adabiyotni shunchaki o'tmish merosi sifatida emas, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy hayotga moslashuvi va kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun muhim vosita sifatida ko'rishni nazarda tutadi.

Quyida adabiyot darslarida o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan asosiy tendensiyalarni keltiraman:

1. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish:

- Matnni tahlil qilish: O'quvchilarga asar mazmunini chuqur tahlil qilish, muallifning nuqtai nazarini, g'oyalarini va qahramonlarning motivatsiyasini tushunishga yordam berish.
- Savol berish va munozara: Asar yuzasidan savollar berish, turli xil nuqtai nazarlarni muhokama qilish va o'z fikrini asoslash orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.
- Muammolarni hal qilish: Asardagi muammoli vaziyatlarni aniqlash va ularni hal qilish yo'llarini topish orqali o'quvchilarning muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirish.

2. Kommunikatsiya ko'nikmalarini shakllantirish:

- Munozaralar va bahslar: Asar mavzulari bo'yicha munozaralar o'tkazish, o'z fikrini aniq va ravshan ifoda etish, boshqalarning fikrini tinglash va hurmat qilishni o'rgatish.
- Insholar va taqdimotlar: Asarlar yuzasidan insholar yozish, taqdimotlar tayyorlash orqali o'quvchilarning yozma va og'zaki nutqini rivojlantirish.
- Guruh loyihalari: Asarlar asosida guruh loyihalarini amalga oshirish, jamoada ishlash, vazifalarni taqsimlash va umumiy maqsadga erishish ko'nikmalarini shakllantirish.

3. Hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish:

- Guruh muhokamalari: Asar yuzasidan guruhlarda muhokama o'tkazish, turli xil fikrlarni birlashtirish va umumiy xulosaga kelish orqali hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish.
- Rollarga bo'linib o'qish: Asardagi rollarni taqsimlab o'qish, qahramonlarning xarakterini his qilish va ularning o'rniga o'zini qo'yib ko'rish orqali empatiya va hamkorlikni rivojlantirish.
- Ijodiy loyihalar: Asarlar asosida teatr tomoshalari, sahna ko'rinishlari va boshqa ijodiy loyihalarni amalga oshirish orqali jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantirish.
- 4. Shaxsiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash:
 - Qadriyatlarni aniqlash: Asarlardagi qahramonlarning qadriyatlarini tahlil qilish, o'z qadriyatlarini aniqlash va ularni hayotda qo'llashga o'rgatish.
 - O'zini anglash: Asarlar orqali o'z hissiyotlarini, xarakterini va qobiliyatlarini tushunishga yordam berish.
 - Motivatsiya va maqsad qo'yish: Asarlardagi muvaffaqiyatli qahramonlardan o'rnak olish, o'z maqsadlarini aniqlash va ularga erishish uchun harakat qilishga undash.
- 5. Axborot savodxonligini oshirish:
 - Manbalarni baholash: Asar haqidagi turli xil manbalarni (maqolalar, tanqidlar, sharhlar) baholash, ishonchli manbalarni aniqlash va ulardan foydalanishni o'rgatish.
 - Axborotni saralash: Katta hajmdagi axborotdan kerakli ma'lumotlarni ajratib olish va ularni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.
 - Plagiatdan saqlanish: Axborotdan foydalanishda mualliflik huquqini hurmat qilish va plagiatdan saqlanish qoidalarini o'rgatish.
- 6. Texnologiyalardan foydalanish:
 - Interaktiv darslar: Zamonaviy texnologiyalardan (proyektor, kompyuter, internet) foydalanib, interaktiv darslar tashkil etish, o'quvchilarning qiziqishini oshirish.
 - Multimedia materiallari: Asarlar asosida yaratilgan filmlar, audiokitoblar, animatsiyalardan foydalanish.
 - Onlayn resurslar: Onlayn kutubxonalar, adabiy saytlar va platformalardan foydalanish orqali o'quvchilarni mustaqil o'rganishga yo'naltirish.
 - Ta'lim sifatini oshiradi: Adabiyotni hayot bilan bog'lash o'quvchilarning fanga qiziqishini oshiradi, chuqur tushunishga yordam beradi va xotirada uzoqroq saqlanishini ta'minlaydi.
 - O'quvchilarni hayotga tayyorlaydi: Tanqidiy fikrlash, muloqot, hamkorlik kabi ko'nikmalar o'quvchilarga kelajakda muvaffaqiyat qozonishda yordam beradi.

• Shaxsiy rivojlanishga ko'maklashadi: Adabiyot orqali o'zini anglash, qadriyatlarni shakllantirish, empatiya kabi jihatlar o'quvchining to'laqonli shaxs sifatida kamol topishiga yordam beradi.

O'qituvchining roli:

Siz to'g'ri ta'kidlaganingizdek, bu tendensiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchi muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi:

• Bilimli bo'lishi: Adabiyotni chuqur bilishi, turli nazariyalar va uslublardan xabardor bo'lishi kerak.

• Ijodkor bo'lishi: Darslarni qiziqarli va interaktiv qilish uchun ijodiy usullardan foydalanishi, o'quvchilarni faol ishtirok etishga undashi kerak.

• Fasilitator bo'lishi: O'quvchilarga to'g'ri yo'nalish berishi, ularning fikrlarini hurmat qilishi, munozaralarni o'tkazishi va hamkorlik muhitini yaratishi kerak.

• O'quvchilar bilan hamkorlik qilishi: O'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olishi, ularga moslashtirilgan topshiriqlar berishi va ularning fikrlarini inobatga olishi kerak.

• Baholash: Baholash tizimini ham o'zgartirish kerak. Shunchaki faktlarni bilish emas, balki tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va boshqa hayotiy ko'nikmalarni baholash muhim.

• O'quv dasturi: O'quv dasturini ham qayta ko'rib chiqish kerak. Zamonaviy adabiyot namunalari e'tibor berish, o'quvchilarning qiziqishiga mos bo'lgan asarlarni tanlash muhim.

• O'quv muhiti: O'quv xonasini munozaralar, guruh ishlari va ijodiy loyihalar uchun qulay bo'lgan muhitga aylantirish kerak.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot darslarida hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish - bu o'quvchilarni kelajakka tayyorlashning muhim yo'li. Buning uchun o'qituvchilar, o'quv dasturlari va baholash tizimlari birgalikda harakat qilishlari kerak.

Adabiyot darslarida o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirish tendensiyalari ta'limning sifatini oshirish, o'quvchilarni hayotga tayyorlash va ularning shaxsiy rivojlanishiga ko'maklashishga qaratilgan. Bu tendensiyalarni amalga oshirish uchun o'qituvchilar o'z kasbiy mahoratini doimiy ravishda oshirib borishlari, zamonaviy ta'lim metodlaridan foydalanishlari va o'quvchilar bilan hamkorlikda ishlashlari zarur.

REFERENCES

1. Sh.M.Mirziyoyev. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar ta'sirchanligini yanada oshirishga qaratilgan vazifalar muhokamasiga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishidagi nutqi. <https://www.gazeta.uz>, 2021-yil, 19-yanvar.

2. Сайдахмедов Н. Янги педагогик технология моҳияти ва замонавий лойиҳаси. -Т.: 1999. - 7-8 б.
3. Сафо Матчонов. Бадиий матннинг ўқув таҳлили орқали ўқувчиларнинг адабиестетик тафаккурини шакллантириш «Ўзбек тилини соҳага йўналтириб ўқитишнинг илмий - методик асослари» мавзусидаги республика илмий-назарий анжуман материаллари, 2022 йил 4 июнь, 327-334 б.
4. Мавлянов А. Педагогик технология тамойиллари асосида дарс машғулотларини олиб бориш технологияси. Ўқув-услубий қўлланма. – Т.: 2010 . -117 б.
5. Мавлянов А. Ўқув машғулотларини ташкил этишда таълим технологиялари. Ўқув қўлланма. – Т.: 2013. -142 б.
6. Abdullayeva M.O. Adabiyot darslarini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish zarurati. Yosh olimlar axborotnomasi. Maxsus son, 4 (2023), ISSN 2181-5186, 70-73-betlar.
7. Abdullayeva M.O. Adabiyot darslarini tashkil etishda PISA xalqaro baholash dasturining ahamiyati. “Ilm-fan va innovatsiya: muammolar, yechimlar va istiqbollar” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, 2024-yil, 17-18-may, 268-272-b.
8. Mullaboyeva S.X va boshq. O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llash, fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlarini baholash. Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 4 | 2022 ISSN: 2181-1385 Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,12 DOI: 10.24412/2181-1385-2022-4-1115-1122 SJIF: 5,7 | UIF: 6,1.